

УДК 070:82-92(477)"185/186"J(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.23>

ВІДНОСИНИ ЖУРНАЛУ «ОСНОВА» (1861–1862) З ГАЛИЦЬКИМИ ІНТЕЛЕКТУАЛАМИ

Тоноян Армен,

аспірант кафедри історії

факультету соціології і права

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0003-1643-2986

У статті висвітлюються особливості теоретико-практичних відносин часопису «Основа» з українськими інтелектуалами Галичини від початку 50-х рр. XIX ст., коли провідні члени майбутньої «Основи» оселяються в Петербурзі та до відкриття товариства «Просвіта» у Львові наприкінці 60-х рр. XIX ст. Досліджено роль цензури у поширенні літератури між українськими інтелектуалами обох імперій. Виявлено, що цензурний устав Російської імперії від 1828 р., на відміну від законодавства Австрійської імперії, більш негативно вплинув на міждержавний обіг літератури, породжував бюрократичні надмірності та сприяв корупції, що обмежувало доступ «основ'ян» до літератури галичан. Проаналізовано і класифіковано друкований спадок «Основи», що цілком або частково зачіпав галицьку проблематику, зокрема, виділено 3 групи статей за цільовим призначенням: полемічні, інформаційні та науково-публіцистичні. В полемічних статтях доведено, що члени «Основи» і галицькі інтелектуали виступали в спільному порозумінні у пресовій полеміці проти польських та російських науковців. Водночас найбільш дискусійним між «основ'янами» і галичанами було мовне питання. Мова відіграла більшого значення, аніж інструмент спілкування. Залежно від ставлення до «кулішівки», яку намагався стандартизувати петербурзький часопис, галицькі інтелектуали сприймали або відкидали твори Т. Шевченка, Марка Вовчка, Л. Глібова та інших літераторів Наддніпрянщини. Відтворено динаміку взаємодії «основ'ян» та галицьких русинів на базі інформаційних статей в «Основі». Наголошено на популяризації козацької доби в середовищі галицьких народовців під впливом науково-публіцистичних і художніх статей «Основи». Відзначено активізацію ідей «Основи» в Галичині після закриття петербурзького часопису, що проявлялось у налагодженні співпраці з частиною кореспондентів Наддніпрянщини та появі передруків з петербурзького журналу.

Ключові слова: Журнал «Основа», галицький інтелектуал, середина – друга половина XIX ст., цензура, пресо-ва полеміка, мовне питання.

Tonoian Armen. Relations between the journal “Osnova” (1861–1862) and Galician intellectuals

The article explores the theoretical and practical relations of the journal “Osnova” with Ukrainian intellectuals in Galicia from the early 1850s, when the leading members of the future “Osnova” settled in St. Petersburg, until the opening of the “Prosvita” society in Lviv in the late 1860s. The role of censorship in the dissemination of literature among Ukrainian intellectuals in both empires is investigated. It is revealed that the censorship regulations of the Russian Empire from 1828, unlike the legislation of the Austrian Empire, had a more negative impact on the interstate circulation of literature, generated bureaucratic excesses, and contributed to corruption, which limited the access of the “Osnova” members to Galician literature. The printed heritage of “Osnova”, which fully or partially touched upon Galician issues, is analyzed and classified. In particular, three groups of articles were identified based on their intended purpose: polemical, informational, and scientific-publicistic. In polemical articles, it is demonstrated that members of “Osnova” and Galician intellectuals were united in their press polemics against Polish and Russian scientists. However, the most contentious issue between the “Osnova” members and Galicians was the language question. Depending on their attitude towards the “kulishivka” which the St. Petersburg journal attempted to standardize, Galician intellectuals either accepted or rejected the works of T. Shevchenko, Marko Vovchok, L. Hlibov and other writers from the Dnieper Ukraine. The dynamics of interaction between the “Osnova” members and Galician Ruthenians are reproduced based on informational articles in “Osnova”. Emphasis is placed on the popularization of the Cossack era among Galician populists under the influence of scientific-publicistic and artistic articles in “Osnova”. The intensification of “Osnova” ideas in Galicia after the closure of the St. Petersburg journal is noted, which manifested itself in establishing cooperation with some correspondents from the Dnieper Ukraine and the appearance of reprints from the journal “Osnova”.

Key words: the journal “Osnova”, Galician intellectual, the middle – the second half of the 19th century, censorship, press polemics, language issue.

Початок 1860-х рр. ознаменувався плідною видавничою діяльністю українських інтелектуалів. Відповідно до «схем» періодизації українського національного руху XIX ст. цей період відноситься до народницької або культурницької доби [1, с. 173–193; 2, с. 108–109] і характеризується занепадом гегелівської дихотомії, що розподіляла народи на історичні та неісторичні крізь призму їхнього державотворення. Зі зміною векторів від «держави» до «народу» українські інтелектуали починають активно розробляти інтелектуальні співтовариства, громади, просвітницькі центри, практичним результатом яких стає плідна видавнича діяльність. Одним із найбільш знакових видань став часопис «Основа» (1861–1862), який репрезентував мережу українофілів підросійської України, що разом намагалися конструювати національний простір зі спільними цілями та завданнями [3, с. 56]. На території Галичини, у Львові, започаткував діяльність журнал «Слово» (1861–1887), який був «головною політичною трибуною всіх галицьких русинів незалежно від їхньої орієнтації» [4, с. 202].

Синхронна діяльність українських співтовариств по обидва боки Російської та Австрійської імперій у народницький – ключовий, на думку О. Толочка, період в процесі формування національної історії та націоналізму [5, с. 22] – розглядається під кутом взаємовпливів, обміну культурно-просвітницьких ідей між ними.

Мета статті – комплексно висвітлити особливості теоретико-практичних відносин часопису «Основа» з українськими інтелектуалами Галичини. Джерельну базу пропонованого дослідження становить, здебільшого, друкований спадок часопису «Основа». Було залучено програмні документи Громад, епістолярію українофілів Галичини та кореспондентів «Основи» за 1850-ті – 1860-ті рр., а також їхні спогади.

Тема зв'язків між «малоросами» і «русинами» в період зародження громадівського руху активно підіймалась у вітчизняній новітній історіографії, зокрема у дослідженнях громадівського руху 1860-х рр. [6, с. 108; 7, с. 18; 8, с. 18]. Водночас системного висвітлення відносин між, безпосередньо, журналом «Основа», який має характеристику найпомітнішого прояву українофільства [9, с. 293] і бере ідейний початок від Кирило-Мефодіївського товариства [10, с. 120], з інтелектуальним світом українців Галичини наразі не здійснено.

Окремі аспекти діяльності петербурзького часопису в контексті взаємовідносин з Галичиною можна простежити в доробку М. Бернштейна, С. Айтова, В. Дудка, І. Райківського та О. Середи. Зокрема, перший зафіксував зв'язок між появою в «Основі» статей, присвячених етнографії «русинів», із необхідністю мати обґрунтовані підстави для полеміки з німецьким виданням «Von einem verschollenen deutschen Volksstamm», в якому стверджувалось, що «русини – це німецьке плем'я» [11, с. 68–69]. С. Айтов і В. Дудко в контексті нашої теми зачепили такі питання: посередництво П. Куліша та В. Білозерського в піднесенні культурно-національного відродження в Галичині напередодні закриття «Основи» 1862 р. [12, с. 99], особливості пересилки періодики між Російською та Австрійською імперіями [13, с. 428–430]; мовні дискусії між «основ'янами» і галицьким «Словом» [14, с. 362–385]. І. Райківський відтворив частину друкованого спадку «Основи», що торкався питань Галичини [15, с. 300–307]. О. Середа опублікував низку статей, в яких розкривав питання національної свідомості галицьких народовців, москвофілів і старорусинів включно з впливами українців Російської імперії [4, с. 199–214; 16, с. 157–169; 17, с. 81–104; 18, с. 200–212; 19, с. 59–78; 20, с. 18–33].

Контакти між українофілами обох імперій, які активно розпочалися з виходом українського руху зі стану першого антракту у середині 1850-х рр. [21, с. 50], зароджувалися в умовах контролю над закордонними виданнями. Регулювання інформації в Російській імперії складалось із «Цензурного уставу» 1828 р., за яким функції цензури здійснювало Міністерство народного просвітництва [22, с. 460]. 39 параграфів зі 158 були присвячені іноземній цензурі [22, с. 468–478]. З певними модифікаціями цей закон був чинним до 1863 р. і його норми впливали на взаємодії українців обох імперій. За цим законодавством, усі ввезені з-за кордону друковані вироби мали проходити цензуру на схвалення. Для розуміння масштабів цензурної політики, в архіві лише Київського Цензурного комітету з 1852–1865 рр., тобто з моменту отримання повноважень на цензуру іноземних видань [23, с. 120], збережено 822 справи, більша частина з яких стосується цензури іноземних видань [24, с. 22–131]. Ба більше, з листування Я. Головацького з П. Должиковим дізнаємось, що якщо цензори Київського комітету не були впевнені, чи давати дозвіл на те чи інше іноземне видання, вони відправляли його до головного управління цензури в Петербург, в якому ці видання могли перевірятись місяцями [25, с. 531]. Водночас цензурна політика впливала не лише на імпорту, а й на експорт книжок. В тому ж листі П. Должиков скаржиться на затримку у пересилці замовленої Я. Головацьким літератури з причини відсутності відповідного дозволу, яке він мав би отримати від «таможенного Чиновника», проте той переїхав у Бердичів, оскільки за новими правилами цей дозвіл мав би надавати Київський цензурний комітет, але,

як пише П. Должиков, він цим ніколи не займався. Вирішити питання вдалося лише за посередництва голови Київського цензурного комітету О. Новицького, який, тим не менш, погодився надати дозвіл лише за умови, що «Логика и Психология Новицкаго» будуть надіслані також [25, с. 531]. З листування Я. Головацького і П. Должикова за 1850–1853 рр. [26, с. 510; 27, с. 528; 25, с. 530–531] можна констатувати надмірну кількість бюрократичних процедур у законодавстві Російської імперії, яка не тільки перешкоджала книгообігу з-за кордону, а й могла сприяти поширенню корупції.

Не менш цікавим є введене до наукового обігу В. Дудком листування між відомим російським слов'янофілом І. Аксаковим та редактором «Основи» В. Білозерським. І. Аксаков після виходу «Основи» в січні 1861 р. надіслав В. Білозерському лист, у якому, з власних цілей по залученню галичан у культурний простір Російської імперії, просив В. Білозерського виділити 3 екземпляри для відправки в Галичину та для безкоштовної та швидкої пересилки рекомендував вказати ім'я О. Гільдфердінга. Він служив у Міністерстві закордонних справ і мав доступ до дипломатичної пошти [13, с. 428–429]. І хоча В. Білозерський не виконав цього прохання, в розрізі нашого питання ключовим є факт посередництва службових осіб у книгообігу між державами.

Цензура стала причиною повільної, а отже, менш ефективної відповіді часопису «Основа» на статтю М. Чернишевського «Национальная безтактность» в липневому номері часописа «Современник» за 1861 р. [13, с. 433]. Редакція «Основи» двічі – у вересневому й жовтневому випусках «Основи» за 1861 р. – переносила відповідь з тієї причини, що не могла отримати ті випуски галицького «Слова», на які посилається М. Чернишевський, в той час як слов'янофільський тижневик «День», позиція якого була скептичною до української мови, вже включився у цю полеміку [28, с. 194; 29, с. 157]. Відповідь «Основи» з'явилась аж у березневому номері за 1862 р. [30, с. 1–21].

Після «Весни народів» 1848–1849 рр. цензура в Австрійській імперії була відновлена, але, як можна бачити з листування чеського історика К. В. Запа, який відправив через М. Сухомлинова з Російської імперії 20 екземплярів «Граматики» у Львів до Я. Головацького, в останнього не виникло перешкод в отриманні цих екземплярів, ба більше, мета пересилки була комерційна і Я. Головацький мав намір їх продати [31, с. 433; 32, с. 439]. П. Куліш улітку 1858 р. також відвідав Львів, куди привіз 39 книг: з них 35 «Граматок», 2 томи «Записок о Южной Руси» і 2 екземпляри «Чорної ради», які також планувалось виставити на продаж [33, с. 201]. Якщо в листі Івана Головацького до свого брата Якова від 6 червня 1855 р. той непокоїться «вредных послѣдствій по причинѣ предложенныхъ Тобю русскихъ учебниковъ [...], именно Граматики латинской и Антѳологіи...» [34, с. 208], то 1858 р. на територію Львова потрапляють 35 екземплярів першого україномовного букваря П. Куліша [35, с. 360], а ще через рік, у травні 1859 р., Я. Головацький пише П. Кулішу листа, в якому просить надсилати в Галичину твори «малоруських» авторів для публікації їх у «Хрестоматії Малоруській», яку він готує на замовлення австрійського Міністерства наук [36, с. 463]. Цей лист також цікавий тим, що в ньому автор просить надіслати перекладені В. Гречулевичем релігійні проповіді [36, с. 463]. Це можна розглядати як приклад часткової лібералізації суспільно-політичного життя, оскільки, незважаючи на традиційно суворий контроль урядів обох імперій над релігійною тематикою, переклади українською релігійних проповідей з'явилися на території Російської імперії та були відомими за кордоном.

В переддень виходу «Основи» були налагоджені доволі тісні контакти між українофілами обох імперій і поява «Малоруського Журнала» була очікуваною в середовищі галицьких інтелектуалів [36, с. 463]. Необхідність у єдності, взаємодії галичан та «основ'ян» перед обличчям зовнішніх викликів найбільш чітко простежується у полемічних статтях «Основи» з низкою інших періодичних видань, зокрема польських і російських. У лютневому номері «Основи» за 1861 р. з'явилися 2 полемічні статті, першою з них була ґрунтовна відповідь М. Костомарова на пропольську історичну візію Т. Падалиці, яку він почав з розміщеного в епіграфі галицького прислів'я: «Посунься, Ляше, – най Русинь сяде» [37, с. 121]. Окрім власних аргументів, на прохання русинів Львівського університету, він помістив у польському оригіналі та російському перекладі їхні вірші, що також були відповіддю на історичну візію польських інтелектуалів [37, с. 127]. Ця стаття демонструє, що для реакції на подібні загальноісторичні полеміки «основ'яни» практикували взаємодію з галицькими інтелектуалами і виступали спільно.

Друга стаття стосувалася відповіді російській газеті «Современная летопись», в якій автор наголошував на схожості галицької мови на російську, а не на українську версію П. Куліша, що в баченні «Современной летописи» була далека від літературної через свій зв'язок з «народним говором» [38, с. 256–259]. «Оснoв'яни» наголошували, що народ є ключовою джерельною базою для формування мови і галичани, що зберегли спільні з наддніпрянцями пісні, вірування, звичаї та прислів'я, в підсумку теж змінять свою мовну практику, звернувшись до народних джерел, а не штучних [38, с. 257]. Ця стаття була однією з перших у великій мовній дискусії, що виходила за рамки існування «Основи». Майже

в кожній наступній полемічній статті «Основи», де зачіпалася проблематика Галичини, було включено мовний фактор. Так, у статті «Правда полякам о Руси» ключова теза, яку розвінчував М. Костомаров, стосувалася мови русинів, яка в рецепції частини польського інтелектуального середовища була полем битви між Польщею та Москвою [39, с. 106–107]. У відповіді «основ'яни» на коментар Ламанського з газети «День» до статті «Национальная безтактность» мовне питання проходить наскрізною ниткою крізь весь текст. П. Житецький, коментуючи фразу Ламанського стосовно української як «місцевої словесності», яку русинам варто було б «обробляти» лише в художніх творах, зазначає, що наукова мова не створюється одразу та приводить у приклад Німеччину, як країну класичної науки з власною мовою, де «еще въ прошлом столѣтїи [...], латынь господствовала въ школахъ» [30, с. 6].

Питання мови було одним із найбільш гострих у взаєминах між «основ'янами» і галичанами, оскільки в західноукраїнських інтелектуалів не було одностайності стосовно «кулішівки» як універсальної української мови. П. Куліш, головний літературний редактор «Основи», у своїй «Грамотці» 1857 р. зазначав, що народ визначається його мовою і австрійські русини були його частиною [40, с. 147–149]. Але, водночас, його версія мови була суперечливою для частини галичан, зокрема, Б. Дідицький – головний редактор львівського «Слова» – буквально називав себе «ворогом кулішівки» [4, с. 204]. «Основа» також опублікувала його оголошення до випуску «Слова», написане галицьким «язичієм» [41, с. 82–84]. З іншого боку, у фрагментах листа Я. Головацького до редакції «Основи», до яких було включено й вірші В. Шашкевича (син Маркіяна Шашкевича), була використана кулішівка [42, с. 68–72]. Так чи інакше, «Основа» виконувала роль своєрідної платформи для стандартизації української мови. Кожен випуск містив частину «Кобзаря» Т. Шевченка, а також словник незрозумілих українських слів в кінці номеру. Найбільш вичерпним на цю тему є огляд М. Гатцука, який дослідив різні варіанти українських правописів з 1835 по 1862 рр. [43, с. 1–23]. В статті він також зазначає, що активна динаміка в розвитку мови розпочалася «съ совершенно намъ тождественными по языку и быту народному – Галичанами» [43, с. 9]. Зі статті О. Середи відомо, що інтелектуальний світ українців Галичини складався з 3 груп: інтелектуали «Слова» (їхня позиція тяжіла до москвофільства, особливо після закриття «Основи»), консервативні старорусини віденського «Вісника» і молода генерація народовців навколо часопису «Вечерниці» [4, с. 203–206]. Якщо перші дві групи не сприймали «нової» української мови «Основи», а через неї й Т. Шевченка, Л. Глібова, Марка Вовчка та ін., то для народовців, одним із яких був вищезгаданий В. Шашкевич, ідея «живого», себто народного слова була дуже близькою [4, с. 206]. Група народовців Галичини, як і «хлопомани» Наддніпряниці, складалися з молоді – це були студенти, випускники Львівського університету та духовної семінарії. Історіографія детально описує процес трансформації «основ'янських» ідей із специфічного до традиційного протягом 1860-х рр. на Галичині, який полягав у систематичних передруках текстів з «Основи» в журналах «Вечерниці», «Мета» і «Русалка» [20, с. 22; 15, с. 307], значному поширенні літератури з Російської імперії (як було зазначено, галичани мали в цьому значну перевагу) завдяки поїздкам В. Бернатовича, П. Куліша та низки інших осіб [33, с. 201–202], а також у формуванні символічного образу Т. Шевченка через поминальні збори, літературні вечори, зібрання та інші світські заходи [20, с. 22–31].

Редакційні повідомлення в «Основах» є важливим джерелом для відтворення динаміки взаємодії між русинами й «основ'янами». У програмі часопису, опублікованій у першому номері «Основи», немає жодної згадки про Галичину [44, с. 1–8]. В 9 номері «Основи» за 1861 р. вийшла редакційна примітка, в якій було відзначено появу «Слова» та особливий акцент було зроблено на успішній імплементації русинської мови в школах і судах [28, с. 193–194]. Це редакційне повідомлення в історіографії розглядається як свідчення того, що успіх галицьких русинів у ключових для «Основи» питаннях, таких як впровадження освіти українською мовою, сильно надихав українців Російської імперії навіть до періоду появи метафори «Галичина – Український П'ємонт» [45, р. 65]. В 10-му номері вийшла розлога редакційна стаття, що підсумовувала перший рік, в якому чільне місце було виділено Галичині. В цій статті «Основа» себе позиціонує як вже загальноукраїнське видання, про що свідчить фраза: «... не для однихъ Украинцевъ, но для всего Славянскаго мира» та відзначає галицьку молодь у дискусіях з поляками та німцями [46 с. 3]. Вперше зайшла мова про те, що рубрика «Вісті», яку «основ'яни» позиціонували як громадський літопис місцевих подій, наповнять статті з Галичини [46, с. 4]. В останньому програмному документі, який з'явився в 2-му номері «Основи» за 1862 р., було передруковано ту саму редакційну статтю, що була в 10-му номері на 1861 р. з доповненнями про наявні в «Основах» матеріали для друку, частина з яких була по галицькій проблематиці [47, с. 6]. В 1862 р. вийшли три найбільші матеріали «Основи», відведені виключно питанням Галичини. Це етнографічне дослідження Г. Гальки «Русинське весілля над Збручем» [48, с. 1–40], публіцистична стаття «Русини в 1848 году» невідомого автора [49, с. 1–27] та бібліографічний покажчик галицько-руської літератури, куди увійшло 253 позиції

за період від 1830 до 1862 р [50, с. 104–139]. Таким чином, Галичина пройшла еволюцію від повної відсутності у програмі 1-го номеру «Основи» до спільних проєктів, подекуди навіть простежується риторика захоплення успіхами русинів.

Окрім полемічних та редакційних статей, «Основа» містила низку науково-публіцистичних творів з історії, народознавства, географії. Місце Галичини в цих статтях стало предметом дослідження І. Райківського, який підсумував їх розбір зародженням ідеї соборності в «Основі» [15, с. 304]. В контексті нашого питання важливо не лише те, що галицькі студії були цікавими для «основ'ян», а й вплив цих статей на галицьких інтелектуалів. Найбільш помітним був вплив доби козацтва, який отримав найдетальнішого віддзеркалення в «Основі» серед інших історичних епох. Це було виражено в помітному «козакофільстві» галичан через історичні праці М. Костомарова, П. Куліша та М. Маркевича з одного боку, та поезію Т. Шевченка – з іншого [17, с. 91].

Після закриття «Основи» на початку 1863 р. в середовищі галицьких народовців активно лунають фрази підтримки в бік українофілів Наддніпряни. Зароджується ідея «допомоги», яка найбільш конкретно виражена у пропозиціях Д. Тянякевича. Він, крізь критику літературного становища в Галичині, пропонує перенести фонд творів з Наддніпряни [51, с. 31], розробляє своєрідну концепцію загальноукраїнської мови за прикладом німецької та французької мови, де було «базисне» наріччя до якого додавались компоненти наріч субетносів, та пропонує «кулішівку» в якості такого базису, оскільки вона була мовою Т. Шевченка і Марка Вовчка [51, с. 17]. Окрім цього, кореспонденти колишньої «Основи», подекуди, налагоджували з галицькими виданнями співпрацю і відправляли нові твори. Зокрема, О. Кониський надіслав з Полтавщини 14 статей у львівське «Слово» впродовж 1862–1863 рр. [4, с. 203]. Прояви підтримки були важливими для українофілів Російської імперії, для яких закриття «Основи» й обмеження української справи Валуєвським циркуляром стали справжнім ударом. Після зникнення журналу, як зазначав П. Куліш, на всі тези великоросіян доведеться мовчати [6, с. 107]. І це мало реальні негативні результати, український рух став ненадійним через цілеспрямовану політику уряду Російської імперії, яка полягала, окрім іншого, у маргіналізації його в суспільній свідомості населення через відсутність можливості обґрунтовано захистити свої позиції. Зокрема, в історіографії дискутується думка про те, чи спалив М. Костомаров архів «Основи» 1866 р. після невдалого замаху Д. Каракозова на імператора Олександра II з побоювань обшуків, але принаймні науковці солідаризуються, що, як мінімум частину матеріалів, він міг знищити [52, с. 218–219]. Також відомий випадок з фамільного архіву Стороженків про О. Стороженка – одного з найбільш цікавих авторів «Основи», який опублікував у часописі 9 оповідань українською. У листі до одеського книговидавця В. Белого від 13.12.1873 р. він пише, що після звинувачення в сепаратизмі від російського консервативного публіциста М. Каткова він втратив бажання писати українською, але якби з'явився якийсь журнал по типу «Хати» П. Куліша, то він би надіслав туди щось. [53, с. 458–459]. Ще цікавішим є один з його наступних листів у листуванні з В. Белим від 08.03.1874 р., в якому він пише про образу на П. Куліша, М. Костомарова, В. Білозерського та інших діячів, які не вступили за нього на критику в «Современнике», через що О. Стороженко й перестав писати українською після 1863 р. [54, с. 464]. Тому вплив «Основи» на Галичину був важливим як для русинів, так і для колишніх «основ'ян», частина з яких хотіла побачити реальні результати своєї роботи. Ідеї «Основи» були більш сприятливими в межах півдавстрійської України і остаточного устаткування вони набули у формі товариства «Просвіта» 1868 р., про що можна судити зі справоздання [Звіту. – *Авт.*] перших зборів. З документа відомо, що лейтмотивом була популяризація науки, пізнання, зокрема просвіта народу [55, с. 5], яка б мала досягатись поширенням книжок наддніпрянських авторів, зокрема, як приклад наводиться Г. Квітка-Осн'яненко для дорослої публіки та О. Стороженко для молодшої [55, с. 5]. Як і в «Основі» акцент робився на різносторонній освіті, зокрема, на інформуванні народу про ключові юридично-правові зміни в суспільстві [55, с. 6]. Ф. Заревич, один із доповідачів, звернув увагу на те, що народним школам має бути відданий більший пріоритет, аніж школам для вищих верств [55, с. 6], що також співвідноситься з діяльністю «Основи», кореспонденти якої часто були завідувачами недільних шкіл в повітових містечках або селах [55, с. 47–49]. «Просвіта» стала зрілою організацією, яка, на відміну від ранніх народовців навколо «Вечерниць», «Мети» та «Русалки», вирізнялась більш послідовною і конкретною працею [4, с. 213].

Висновки. Підсумовуючи особливості взаємодії «Основи» та галицьких інтелектуальних співтовариств, слід зазначити, що постійною зовнішньою перешкодою у цих контактах була цензурна політика Російської імперії. Висвітлення цензурного законодавства та реальної практики перевірок іноземної літератури, відомої з епістолярії досліджуваних осіб та редакційних приміток журналу «Основа», дають підстави стверджувати про наявність надмірних бюрократичних процедур як у ввезенні іноземної літератури, так і у спробах поширити вітчизняну літературу на території іншої держави. Залучення

службових осіб до обігу літератури між державами не лише сприяло поширенню корупції, а й надавало значні переваги книговидавцям, редакторам періодичних видань, які мали особисті контакти з людьми, дотичними до дипломатичної пошти. Водночас політика Австрійської імперії в питаннях контролю над іноземною літературою, виходячи з епістолярії Я. Головацького за 1850-ті рр., не була перешкодою для поширення і розповсюдження видань з Російської імперії, якщо їх вдавалося вивезти. Серед тогочасних українофілів найпоширенішими методами доставки книжок були пошта та приватне транспортування. Листування було універсальним способом як замовити необхідну літературу з-за кордону, так і оплатити її.

Висвітленню галицької проблематики було цілковито або частково присвячено близько 35 статей «Основи». За цільовим призначенням їх можна умовно класифікувати на 3 групи: полемічні статті, інформаційні повідомлення та науково-публіцистичні твори. Полемічні статті проти польських і російських історико-культурних візій мали як практику спільної відповіді «основ'ян» і галицьких русинів, так і підсвічували розбіжності у їхніх поглядах. Найбільш дискусійним і складним було мовне питання. В рядах русинів не було одностайності стосовно прийняття «кулішівки», яку, як видно з наведених фактів, «основ'яни» намагалися стандартизувати на весь загальноукраїнський простір. Пласт інформаційних повідомлень дозволив відтворити динаміку взаємодії між «основ'янами» та русинами, яка була позитивною і пройшла еволюцію від окремих згадок про Галичину до постійного місця галицької проблематики в «Основі». Науково-публіцистичні твори, здебільшого, згадували Галичину побіжно, але є важливим джерелом для пояснення феномену «козакофільства» в середовищі галицьких народовців, які були під впливом історичних, публіцистичних та художніх статей «основ'ян», найбільша частина з яких стосувалась доби козацтва.

Закриття «Основи» стало каталізатором для галицьких народовців до підтримки колишніх «основ'ян», яка була виражена у перенесенні літературних фондів петербурзького часопису в їхні видання, а також у налагодженні співпраці з частиною кореспондентів «Основи» для публікації нових творів. Ця допомога, яка, фактично, була частковим перенесенням ключових ідей «Основи» в галицьке інтелектуальне середовище, була важливим для «основ'ян», які втратили платформу для самовираження. Остаточне поширення ключових ідей «Основи» вбачається у створенні товариства «Просвіта» 1868 р., яка ввібрала ключові «основ'янські» ідеї: популяризація історії, етнографії, правознавства, народної освіти, мистецтва з метою культурної легітимації українського народу.

Література:

1. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том І. Київ : Основи, 1994. 554 с.
2. Єкельчик С. Українофіли: Світ українських патріотів другої половини XIX століття. Київ, 2010. 272 с.
3. Котенко А.Л. До питання про творення українського національного простору в журналі «Основа». *УІЖ*. 2012. № 2. С. 42–57.
4. Середа О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1999. № 34. С. 199–214.
5. Толочко А.П. Киевская Русь и Малороссия в XIX веке. Киев : Лаурис, 2021. 256 с.
6. Житецький І. Київська громада за 60-х років. *Україна: науковий двохмісячник українознавства*. 1928. Кн. 1. С. 91–125. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/ukr14.htm> (дата звернення: 27.02.2023).
7. Іванова Л.Г., Іванченко Р.П. Громадівський рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія. Київ : МІЛП, 1999. 128 с.
8. Катренко А.М. Український національний рух XIX століття : навч. посібник для студ. іст. ф-тів. Київ : Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. 1999. Ч. 2: 60-90-ті роки XIX ст. 190 с.
9. Основа. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. XXII. СПб, 1897. С. 293.
10. Тоноян А. Передумови виникнення журналу «Основа» (1861–1862). *Шевченківська весна – 2020 (секція «історія») : Матеріали XVIII міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчен., 13 берез. 2020 р. Київ, 2020. С. 118–122.*
11. Бернштейн М.Д. Журнал «Основа» і український літературний процес кінця 50-60-х років XIX ст. Львів : Вид-во АН УРСР, 1959. 214 с.
12. Айтюв С.Ш. Українська історіографія та журнал «Основа» в контексті культурно-національного відродження України : дис. ... канд. іст. наук : 07:00:06 ; Дніпропетровський національний ун-т. Дніпро, 2001. 208 с.
13. Дудко В. Галичина в неопубліковану листуванні Івана Аксакова з редактором «Основи» Василем Білозерським (1861). *Записки Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника*. 2008. № 1(16). С. 426–434.
14. Дудко В. Стаття Івана Лашинюкова «Об отношениях галицких русинов к соседям» (1862): атрибуція, проблематика, контексти. *Український археографічний щорічник*. 2006. № 10/11. С. 362–385.
15. Райківський І. Галичина на сторінках літературно-наукового місячника «Основа» (1861–1862 рр.). *ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*. 2006. № 6-7. С. 300–308.
16. Середа О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860–1867 роках. *Россия-Украина: история взаимоотношений*. Москва, 1997. С. 157–169.

17. Серета О. Aenigma ambulans: о. Володимир (Іпполит) Терлецький і «руська народна ідея» в Галичині. *Україна модерна*. Ч. 4-5. 2000. С. 81–104.
18. Sereda O. “Whom Shall we Be?” Public Debates over the National Identity of Galician Ruthenians in the 1860s. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Band 49. Heft 2. 2001. S. 200–212.
19. Sereda O. Between Polish Slavophilism and Russian Pan-Slavism: Reception and Development of the Slavic Ideas by Ukrainian (Ruthenian) Public Activists of Austrian Galicia in the 1860s. *Approaches to Slavic Unity. Austro-Slavism, Pan-Slavism, Neo-Slavism, and Solidarity among the Slavs Today*. Poznan, 2013. P. 59–78.
20. Серета О. Перші публічні декламації поезій Тараса Шевченка та шевченківські «вечерниці» у Галичині. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 23. 2013. С. 18–33.
21. Иван Франко об украинской литературе / подгот. текста, вступ. ст., примеч. Лабынцев Ю.А., Щавинская Л.Л. Москва : ГПИБ, 2006. 112 с.
22. Высочайше утвержденный Устав о Цензуре. *ПСЗРИ*. Собр. 2. Т. III (1828). № 1979. СПб., 1830. С. 459–478.
23. О возложении на Киевский Ценсурный Комитет, сверх занятой его по внутренней цензуре, ценсурования и иностранных книг. *ПСЗРИ*. Собр. 2. Т. XXVII (1852). № 26005. Санкт-Петербург, 1853. С. 120.
24. Опис Київського цензурного комітету (1838–1865). *ЦДІАК*. Ф. 293. Оп. 1. С. 1–131. URL: <https://cdiak.archives.gov.ua/daparar.php> (дата звернення: 27.02.2023).
25. Лист П. Должикова до Я. Головацького від 3.11.1853. *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / К. Студинський. Львів, 1905. С. 530–531.
26. Лист П. Должикова до Я. Головацького від 23.10.1850. *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / К. Студинський. Львів, 1905. С. 510–511.
27. Лист П. Должикова до Я. Головацького від 20.02.1853. *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / К. Студинський. Львів, 1905. С. 528–529.
28. Од редакції. *Основа*. 1861. № 9. С. 193–194.
29. Литературные известия. *Основа*. 1861. № 10. С. 156–157.
30. Житецький П.Г. Русский патриотизм. *Основа*. 1862. № 3. С. 1–21.
31. Лист К. В. Запа до Я. Головацького від 17.03.1859. *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / К. Студинський. Львів, 1905. С. 433.
32. Лист Я. Головацького до К. В. Запа від 24.03.1859. *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / К. Студинський. Львів, 1905. С. 437–438.
33. Харчук Р. Діяльність П. Куліша з українізації Загичини у кінці 1850–1860-х роках. *Літературознавчі студії*. Вип. 59. 2020. С. 200–211.
34. Лист І. Головацького до Я. Головацького від 06.06.1855. *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / К. Студинський. Львів, 1905. С. 208–211.
35. Матеріали для біографії Куліша. *Киевская старина*. 1897. № 4. С. 339–362.
36. Лист Я. Головацького до П. Куліша від 30.06.1859. *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / К. Студинський. Львів, 1905. С. 463–464.
37. Костомаров М.І. Ответ на выходки газеты (краковской) «Czas» и журнала «Revue Contemporaine». *Основа*. 1861. № 2. С. 121–135.
38. Ответ Современной летописи Русского Вестника. *Основа*. 1861. № 2. С. 256–259.
39. Костомаров М.І. Правда поляка о Руси. *Основа*. 1861. № 10. С. 100–112.
40. Куліш П.О. Граматка. Санкт-Петербург : Типографія П. А. Куліша, 1857. 194 с.
41. Дідицький Б.А. Галицко-русская газета «Слово». *Основа*. 1861. № 3. С. 81–84.
42. Частина листу Високоповажного професора в Львовському університеті, Якова Федоровича Головацького, до редактора. *Основа*. 1862. № 7. С. 68–72.
43. Гатчук М. О правописаниях заявленных Украинскими писателями с 1834 года по 1861 г. *Основа*. № 7. С. 1–23.
44. Програма. *Основа*. 1861. № 1. С. 1–8.
45. Moser M. Osnova and the Origins of the Valuev Directive. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. Vol. 4, No. 2. 2017. P. 39–95. DOI: <https://doi.org/10.21226/T2534F>
46. Білозерський В. [Плани на 1862]. *Основа*. 1861. № 10. С. 1–7.
47. Білозерський В. [Програма на 1862 р.]. *Основа*. 1862. № 1. С. 1–7.
48. Галька Г. Русинське весілля над Збручем. *Основа*. 1862. № 4. С. 1–40.
49. Русины в 1848 году. *Основа*. 1862. № 4. С. 1–27.
50. Межов В.И. Библиографический указатель галицко-русской литературы. *Основа*. 1862. № 6. С. 104–139.
51. Танячкевич Д. Письмо до громади. Львів : друк. Ставропиг. ін-та, 1863. 32 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0002063> (дата звернення: 27.02.2023).
52. Дудко В. Каракозовська історія і доля архіву «Основи». *Україна модерна*. № 5(16). 2010. С. 218–219.
53. Лист від О. Стороженка до В. І. Белого від 13.12.1873 р. *Стороженки. Фамільний архів* / А.В. Стороженко. Т. 1. Київ, 1902. С. 458–459.
54. Лист від О. Стороженка до В. І. Белого від 08.03.1874 р. *Стороженки. Фамільний архів* / А.В. Стороженко. Т. 1. Київ, 1902. С. 463–469.
55. Справозданє з перших загальних зборів Товариства імени Шевченка. Львів : Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1874. 14 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000840> (дата звернення: 27.02.2023).